Prizren Türk Ağzı Dil ve Kültür

Ses Bilgisi - Metin - Sözlük

Ergin JABLE • Kaan YILMAZ

2. Baskı

PEGEM AKADEMİ

Ergin JABLE - Kaan YILMAZ

PRİZREN TÜRK AĞZI
Dil ve Kültür (Ses Bilgisi-Metin-Sözlük)

ISBN 978-625-7052-71-9
DOI 10.14527/9786257052719

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere http://pegem.net adresinden ulaşılabilmektedir.

1. Baskı: Mayıs 2020, Ankara
2. Baskı: Mayıs 2021, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Limited Şirketi
Çetin Emeç Bulvarı 1314.Cadde No:37/A-B
Çankaya / ANKARA
0312 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Milletlerin hayatiyetlerini devam ettirmelerinde ve nesiller arasında bağın kurulmasında en mühim vasıta dildir. Dilin kültür alanındaki rolünün ehemmiyetini burada hatırlamak yerinde olacaktır. Türk dili asırlar boyunca geniş coğrafi sahalarda hüküm sürmüş, bugün de aynı vasfını muhafaza etmektedir. Bunun en mühim sebeplerinden biri de o dili konuşan milletin siyasi hayatta devletler kuran bir vasfa sahip olmasıdır. Bugün Türkiye Türkçesi diye tabir edilen yazı dilinin diğer cephesi olan konuşma dilini Anadolu ve Rumeli ağızlarından müteşekkil bir dil olarak tarif etmek mümkündür. Bizim ele aldığımız inceleme konusu, tarif olunan saha bakımından çok dar bir çerçevede kalmakla beraber, sahada meskûn olan halkın Rumeli'de yaşamış olması, çalışmamızı geniş bir sahanın özeti olarak kabul etmeye zemin hazırlar. Ağız çalışmalarının ana gayelerinden biri mevcut dilin, ele alınan bölgeye mahsus durumunu, geleneğini, göreneğini, örfünü, adetlerini kısacası Evlâd-ı Fâtihân'ın eserlerini ortaya koymak, aynı dili konuşan boylar arasında bulunan dil bağının mevcut boyutlarının ne noktada olduğunu tespit etmeye yardımcı olmaktır. Çalışma konusu olarak Kosova Prizren Türk Ağızını seçmemizin en mühim sebeplerinden biri yukarıdaki gayelere ulaşmak, bir diğer sebep de bugüne kadar bu bölgeye mahsus tetkikli bir ağız çalışmasının yapılamamış olmasıdır. Böyle bir çalışmayı ortaya koyduğumuzda konuşma dili ve yazı dilinin mukayesesini de kolaylaştırmış olacak ve böylece meydana gelen değişikliklerin sebepleri üzerinde daha sağlıklı neticeler elde etme imkânına da sahip olacağız.

Derlemeler sırasında büyük sevgi ve gönül rahatlığıyla bizi kabul eden, istediğimiz konular üzerinde rahatlıkla konuşabilen, rahmetli Aziz (Hafız) Hocalar'a, Bayram Limar'a, rahmetli Emin Paçariz'e, rahmetli Emsal Hacalar'a, rahmetli Enise Jable'ye, Fadıl Şalyan'a, Hasan Bale'ye, Lutfiye Jable'ye, Mehmedali Ceyşülmedine'ye, Necmettin Topalüsa'ya, Nuhi Şipkovitsa'ya teşekkür ederiz. Ayrıca bu kitabın yazarlarından Ergin Jable'yi Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimi boyunca destekleyen Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı merhum Prof. Dr. Turan Yazgan'a şükran borcumuzu özellikle ifade etmek isteriz.

Kitabın birinci baskısında metinler bölümünün satır numaraları matbaadan bozuk olarak çıkmıştı. İkinci baskıyla bu hata giderilmiş olup sözlük bölümü gözden geçirilerek genişletilmiştir. Bütün gayretimize rağmen kusurlarımız için okuyucuların affına sığınırız. Okuyucularımızın tespit edeceği hata ve kusurları tarafımıza bildirmelerini temenni ediyoruz.

Ergin JABLE
ORCID No: 0000-0003-0556-5097

Kaan YILMAZ
ORCID No: 0000-0002-4975-8870

İÇİNDEKİLER

Ön Söz iii
Kısaltmalar viii
Çeviri yazı İşaretleri ve Semboller ix

1. BÖLÜM
GİRİŞ

Giriş 1

2. BÖLÜM
PRİZREN'İN TANITIMI

İklim 3
Demografik Yapı 3
Prizren'in Tarihi 8

3. BÖLÜM
PRİZREN'DE YAŞAM

Camiler 11
Tekkeler 12
Türbeler 12
Çeşmeler 12
Prizren'de Halk İnançları 13
Hayvan ve Kuşlarla İlgili İnançlar 13
Hava Değişimiyle İlgili İnançlar 14
Özel Günler 14
Mevsim Bayramları 14
Prizren'de Türkçe İsimli Mahalleler 14
Prizren'de Zanaatlar 14
Prizren'de Yerel Türk Kurum ve Kuruluşları 15
Prizren'de Türkiye Cumhuriyeti Kurumları 15
Prizren'in Diyalektolojik Durumu 15

4. BÖLÜM
SES BİLGİSİ

Ünlüler 19
Damak Uyumu 20
Dudak Uyumu 23
Ünsüzler 23
Ünlü-Ünsüz Uyumu 23
Ses Olayları 24
Dişlileşme 24
Damaklılaşma 25
Dudaklılaşma 25
Patlayıcılaşma 25
Sızıcılaşma 26
Ötümsüzleşme 26
Ötümlüleşme 26
Türeme 27
Erime 27
Yutulma 28
Düşme 30
Büzülme 30
Derilme 30
Önleşme 31
Arkalaşma 31
Genişleme 31
Daralma 32
Düzleşme 32
Yuvarlaklaşma 32
İkizleşme 32
Tekleşme 33
Toplaşma 34
Birleşme 34
Karışma 34
Ulama 34
Göçüşme 34
Benzetme 35
Başkalaşma 36
Ünsüz Ayrışması 36
Nöbetleşe Kullanma 37
Muhafaza 37

5. BÖLÜM
METİNLER

Metinler 39

6. BÖLÜM
SÖZLÜK

Sözlük..... 101

7. BÖLÜM
SONUÇ

Sonuç..... 137

Kaynakça..... 143

KISALTMALAR

AGİT (OSCE)	: Avrupa Güvenlik ve İnsan Hakları Teşkilatı
Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
Arn.	: Arnavutça
BM	: Birleşmiş Milletler
ESK	: Enti i Statistikës së Kosovës
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
İt.	: İtalyanca
KGSD	: Kültür Güzel Sanatlar Derneği
KİK	: Kosova İstatistik Kurumu
Mk.	: Makedonca
PTA	: Prizren Türk Ağzı
Srp.	: Sırpça
ŞB	: Şakir Bayhan
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TRT	: Türkiye Radyo Televizyonu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UNMİK	: Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu
Yun.	: Yunanca

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ VE SEMBOLLER

A	: a, e
B	: b, p
C	: ç, c
K	: k, g
Ḳ	: ḳ, ġ
T	: t, d
V	: ünlü
ā	: arka/düz/geniş/uzun
ē	: ön/düz/geniş/uzun
ġ	: arka damak/ötümlü/patlayıcı
ī	: arka/düz/dar/uzun
i̱	: ön/düz/dar/uzun
ḳ	: arka damak/ötümsüz/patlayıcı
Í	: arka damak-dil/ötümlü/sızıcı
ō	: arka/yuvarlak/geniş/uzun
S	: diş/yarı ötümlü/sızıcı
ū	: arka/dudak/dar/uzun
ū̄	: ön/düz/yuvarlak/uzun
#	: Kelimenin solunda ise başındaki sesi, sağında ise sonundaki sesi gösterir.
…/	: Kök ünlüsünden sonra gelen sesi gösterir.
/…/	: Biçimbirim içindeki sesleri gösterir.
Ø	: Kullanımdan kalkmış sesleri gösterir.
(…)	: Parantez içindeki sesin ihtiyarî olduğunu gösterir.
>	: Ok istikametinde tek aşamalı değişmeyi gösterir.
>>	: Ok istikametinde iki veya daha fazla aşamalı değişmeyi gösterir.
+	: İsme eklenmeyi gösterir.
–	: Fiile eklenmeyi gösterir.
⌣	: Ulama işareti

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Konumuz, Kosova'da Türklerin en yoğun yaşadığı şehir olan Prizren'de konuşulan Türk diyalektidir. Ses bilgisi bağlamında daha önce Prizren Türk Ağzını kapsayacak çalışmalar yapılmıştır. Nimetullah Hafız ve Süreyya Yusuf bu noktada ilk akla gelen araştırmacılardır. Bizim çalışmamız içerdiği transkripsiyonlu metinlerle bir taraftan Prizren Türk ağzının çağdaş ses bilgisini ortaya koyarken bir taraftan da bu sahada yapılacak müstakil dilbilgisi çalışmalarına yardımcı olmak düşüncesiyle hazırlanmıştır. Amacımız her geçen gün dünya üzerinde teknolojinin gelişmesiyle baskı altında kalan diyalektik özelliklerin unutulmaması için bu özellikleri taşıyan malzemeyi belgelemek ve bunu gelecek nesillerin istifadesine sunmaktır. Bu çalışma için Prizren'de kullanılan Türk ağız özelliklerini gözler önüne serecek on bir metin derledik. Elde edilen verilerle bütün Rumeli ağızlarına hatta Anadolu ağızlarına katkı sağlayacak değerlendirme ve tasniflere gidilmesi bundan sonraki çalışmalara yönelik temennimizdir.

Bu çalışma İnceleme (Ses Bilgisi) - Metin – Sözlük başlıklarını içermektedir. Ses Bilgisi bölümü, ses uyumları ve ses olayları olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Bu bölümde metinlerden seçilen örnekler, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesiyle kıyaslamaları yapılarak sınıflandırılmıştır.

Bu çalışma, sahada ses kayıt cihazıyla yapılan metin derlemesi, kayıtların bilimsel çeviriyazısına aktarılması ve metinde tespit edilen dil malzemesinin fonetik incelemeye tabi tutulması yöntemine dayanmaktadır.

Çalışmaya esas oluşturan metinler, Kosova sınırları içinde yer alan ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı Prizren şehrinin yerleşim yerini kapsamakta ve 2006 yılında yaptığımız derlemelere dayanmaktadır. Bu bölgede yaşayan Türklerden ve anadili Türkçe olanlardan elde ettiğimiz derleme metinleri bu çalışmanın ana malzemesini oluşturmuştur.

Araştırma süreci içerisinde katlanılması gereken masraflar, kayıtların dinlenmesi, deşifre edilmesi, yazılması tamamen tarafımıza aittir. Bazı kişilerin kendi evlerinde, bazı kişilerle ise en yakın sessiz, müsait ortamda kayıt yapılmıştır. Bu

noktada derleme yapılan kimselerle daha önceden tanışıyor olmamız, onların kendilerini rahat hissetmelerine ve doğal bir diyaloğun kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Belgelerimiz iki şekilde oluşmuştur: Sorularımıza verilen cevaplar ve sohbet kesitleri.

Ses kayıt cihazıyla yaptığımız derlemelerin meydana getirilmesi için konuşucularla doğrudan görüşmeler yaptık. Her ne kadar bundan uzak durmaya çalışsak da zaman zaman konuşmacıların doğal konuşmalarından ayrılarak Türkiye Türkçesi ile konuşmaya başladıklarını gördük. Derlemelerimizi genellikle bölgede yaşayan her kesimden kişileri konuşturarak yapmaya çalıştık. Derlemeye esas konular; Prizren şehrindeki gelenek, görenek, örf ve âdetler; yemekler, tüccarlık, askerlik, savaş, toplumsal sorunlar, zanaatlar, camiler, gençlik, köy, okul, öğrenci, öğretmen, tarih, edebiyat, masal, fıkra, din, ırk ve sosyal meselelerden oluşmaktadır.

Metinler "Doulos SIL" isimli font ile yazılmıştır. Diktofonla elde ettiğimiz kayıtları deşifre ederken tek kelimeyi 3, 4 ve bazen 5 kez dinledikten sonra bilgisayarda Word kelime işlemcisi programına aktardık. Bir sesin her zaman belli bir noktada boğumlanmadığı; bazen kişiler arasında farklı telaffuzların olduğu hatta aynı kişinin konuşmalarında aynı sesin farklı boğumlanmalarının meydana gelebileceği görülmüştür. Dijital ortama aktarım esnasında, nöbet kullanımlar bir yana, bu telaffuzları mümkün olduğunca standarta dönüştürmeye çalıştık.